

УДК 347.472 (477)

А. М. Ісаєв,
канд. юрид. наук, доцент
Національний університет
«Юридична академія України
імені Ярослава Мудрого»,
м. Харків

ДО ПИТАННЯ ПРО ФОРМУ ДОГОВОРУ ДАРУВАННЯ

У статті досліджуються правові норми, що визначають форму договору дарування. Проаналізовано окремі види форм договору дарування та юридичні ознаки, що їх зумовлюють. Зроблено висновок про специфіку відносин дарування, які потребують диференційованого підходу у вирішенні питання щодо їх оформлення.

Ключові слова: усна та письмова форми договору дарування, нотаріальне посвідчення договору дарування.

Цивільний кодекс України (далі – ЦК України) значно змінив правову регламентацію договору дарування. По-новому було сформульовано підхід до форми договору дарування. Разом із тим ЦК України не розв'язав усіх проблем, пов'язаних із формою договору дарування, не всі законодавчі новели можна визнати обґрунтованими та чітко визначеними, деякі з них потребують взаємозгодження й подальшого вдосконалення.

У різні часи доктринальними проблемами форми договорів займалися такі вчені, як М. І. Брагинський, О. В. Дзера, І. В. Єлєсєєв, О. В. Коновалов, Н. С. Кузнецова, В. В. Луць, Д. І. Меєр, П. Л. Рихлецький, О. П. Сергєєв, М. М. Сібільов, С. М. Солових, Г. Ф. Шершеневич та ін.

Метою статті є теоретична систематизація норм ЦК України, що регламентують форму договору дарування, та їх дослідження на предмет взаємної узгодженості й відповідності вимогам часу.

Аналіз чинного законодавства свідчить, що форма договору дарування залежить від предмета договору та його змісту.

Залежно від предмета договору дарування він може бути укладений у таких формах: усній; письмовій (простій письмовій та письмовій, що ускладнена нотаріальним посвідченням).

Відповідно до ч. 1 ст. 719 ЦК України [1] договір дарування предметів особистого користування та побутового призначення може бути укладений усно. Таке положення

закону пов'язано з тим, що договори дарування зазначених предметів зазвичай укладаються, виконуються та припиняються в один момент. На рівні загальних положень про форму правочину це правило сформульовано в ч. 1 ст. 206 ЦК України, згідно з якою усно можуть вчинятися правочини, які повністю виконуються сторонами у момент їх вчинення, за винятком правочинів, які підлягають нотаріальному посвідченню та/або державній реєстрації, а також правочинів, для яких недодержання письмової форми має наслідком їх недійсність.

В усній формі також може бути укладено договір дарування рухомих речей, які мають особливу цінність. Такий договір є правомірним, якщо суд не встановить, що обдарований заволодів майном незаконно (ч. 4 ст. 719 ЦК України). Договір дарування вказаних предметів може супроводжуватися передачею предмета дару або символів дару. Подекуди таке дарування супроводжується передачею правовстановлюючих або інших документів, що є приналежністю речі, яка дарується, але це не свідчить про письмову форму такого договору. Наприклад, дарувальник, передаючи в дар побутову техніку, може замість самого

дарунку (побутового приладу) передати обдаровуваному паспорт приладу або іншу технічну чи гарантійну документацію, прийняття якої з боку обдаровуваного буде свідчити про укладення та виконання договору дарування. Сторони в такому випадку, укладаючи договір, здійснюють волевиявлення словами, а прийняття речі обдаровуваним підтверджується прийняттям символів речі. Частіше передання символів дарунку (ключів, макетів) використовується під час дарування нерухомого майна, але в таких випадках договір дарування належить укладати в письмовій формі, що ускладнена нотаріальним посвідченням.

У простій письмовій формі належить вчиняти всі договори дарування, які підпадають під ознаки правочинів, що передбачені ст. 208 ЦК України. Разом із тим ч. 3 ст. 719 ЦК України встановлює обов'язкову письмову форму для:

а) договору дарування майнового права;

б) договору дарування з обов'язком передати дарунок у майбутньому. В цьому випадку форма договору дарування визначається не предметом договору, а його змістом.

За загальним правилом про наслідки недодержання

простої письмової форми правочину останній є дійсним, крім випадків, встановлених законом, але оспорювання факту його вчинення не може ґрунтуватися на свідченнях свідків. Саме такий окремий випадок і передбачає вище названа ч. 3 ст. 719 ЦК України. Отже, укладення договору дарування майнового права або договору дарування з обов'язком передати дарунок у майбутньому в усній формі має своїм наслідком їх нікчемність. Досліджуючи аналогічні питання за Цивільним кодексом Російської Федерації, О. В. Коновалов зазначає, що при недодержанні встановленої законом форми договору дарування фактичне передання майна в дар може викликати виникнення в обдаровуваного права власності на такий дарунок тільки після вчинення договору «постфактум» у належній формі або за набувальною давністю [2, с. 189].

Варто зауважити, що встановлення обов'язкової письмової форми для зазначених договорів дарування є виправданим. Адже наявність матеріалізованої волі сторін дає змогу напевно стверджувати про існування між ними договірної зв'язку та його особливостей. З одного боку, письмова форма договору дарування дозволяє більш ефективно регулювати відносини між

дарувальником та обдаровуваним на стадії виконання договору, а з іншого – спрощує доведення тих чи інших фактів у разі невиконання чи неналежного виконання договору дарування. Тому особа, яка обіцяє подарувати майно в майбутньому, має засвідчити свою волю в документі, що, зокрема, буде свідчити про усвідомлене вчинення такої обіцянки. Дарування майнового права здійснюється письмово, адже в дар передається не матеріалізований об'єкт цивільного права. Отже, перехід права власності на такий об'єкт обґрунтовано супроводжується оформленням у встановленому законом порядку.

У науковій літературі можна зустріти різні погляди на форму договору дарування з обов'язком передати дарунок у майбутньому. Так, свого часу Г. Ф. Шершеневич дещо іншим чином вирішував питання про форму договору дарування з обов'язком передати дарунок у майбутньому. Вчений зазначав, що у випадку, коли даруванням встановлюється зобов'язальне відношення, за яким дарувальник зобов'язується в майбутньому передати речі, письмова форма договору не вимагається [3, с. 441]. Необґрунтованість зазначеної думки підкреслювала норма, що містилася в ст. 249 Проекту Цивільного

уложенія Російської імперії, згідно з якою дарування рухомого майна на будь-яку суму має бути посвідчене дарувальником у письмовій формі, якщо воно не супроводжується негайним переданням такого майна [4, с. 44]. І хоча Проект Цивільного уложення так і не набрав чинності через соціально-політичні катаклізми кінця XIX початку XX ст., варто підкреслити його змістовність та виваженість. Положення про форму договору дарування з обов'язком передати дарунок у майбутньому було рецепійовано укладачами Проекту з Германського цивільного уложення, де § 518 передбачав нотаріальне посвідчення обіцянки подарувати що-небудь [5, с. 107]. Отже, норми ЦК України щодо форми договору дарування з обов'язком передати дарунок у майбутньому відповідають найкращим зразкам вітчизняної та закордонної цивілістичної думки.

Говорячи про письмову форму договору дарування, слід зазначити, що згідно з ч. 1 ст. 207 ЦК України правочин вважається таким, що вчинений у письмовій формі, якщо його зміст зафіксований в одному або кількох документах, у листах, телеграмах, якими обмінялися сторони. Правочин вважається вчиненим у письмовій

формі, якщо він підписаний його стороною або сторонами, тому є доцільним розгляд питання про укладення та підписання електронних договорів. Останнім часом все більшого поширення набуває практика укладення договорів через комп'ютерні мережі. Тут воля сторін виявляється в електронних документах, які скріплюються, відповідно, електронними підписами. Згідно з ч. 3 ст. 207 ЦК України використання електронно-числового підпису або іншого аналога власноручного підпису допускається у випадках, встановлених законом, іншими актами цивільного законодавства, або за письмовою згодою сторін, в якій мають міститися зразки відповідного аналога їхніх власноручних підписів. Правовий режим електронного підпису встановлений Законом України (далі – ЗУ) «Про електронний цифровий підпис» від 22.05.2003 р., № 852-4 [6]. Згідно зі ст. 3 цього Закону електронний цифровий підпис за правовим статусом прирівнюється до власноручного підпису (печатки) у разі, якщо: а) електронний цифровий підпис підтверджено з використанням посиленого сертифіката ключа за допомогою надійних засобів цифрового підпису; б) під час перевірки

використовувався посилений сертифікат ключа, чинний на момент накладення електронного цифрового підпису; в) особистий ключ підписувача відповідає відкритому ключу, зазначеному у сертифікаті.

У письмовій формі з нотаріальним посвідченням мають бути укладені договори дарування:

а) нерухомої речі;

б) валютних цінностей на суму, яка перевищує п'ятдесятикратний розмір неоподаткованого мінімуму доходів громадян.

Договір дарування нерухомої речі укладається у письмовій формі та підлягає нотаріальному посвідченню у зв'язку з особливим характером предмета такого договору. Нерухомі речі нерозривно пов'язані з землею, за винятком тих речей, на які згідно з законом розповсюджений режим нерухомості. Ці речі зазвичай мають велику вартість і відіграють значну соціальну роль. Названі особливості вимагають додаткової уваги до правочинів, за якими відбувається передання нерухомого майна у власність, а в деяких випадках і в користування. Призначення нотаріального посвідчення виявляється у наданні певним юридичним фактам, зокрема договорам, юридичної вірогід-

ності. Нотаріальна діяльність в Україні регламентується насамперед ЗУ «Про нотаріат в Україні» від 02.09.1993 р., № 3425-12 [7] та Порядком вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, що затверджений наказом Мініюсту України від 22.02.2012 р., № 296/5 [8].

Слід пам'ятати, що у разі недодержання сторонами вимоги закону про нотаріальне посвідчення договору такий договір є нікчемним. У ЦК України є виключення з цього правила, адже згідно з ч. 2 ст. 220 ЦК, якщо сторони домовилися щодо всіх істотних умов договору, що підтверджується письмовими доказами, і відбулося повне або часткове виконання договору, але одна із сторін ухилилася від його нотаріального посвідчення, суд може визнати такий договір дійсним. У цьому разі наступне нотаріальне посвідчення договору не вимагається.

Договір дарування валютних цінностей на суму, яка перевищує п'ятдесятикратний розмір неоподаткованого мінімуму доходів громадян, також укладається в письмовій формі та підлягає нотаріальному посвідченню (ч. 5 ст. 719 ЦК України). Відповідно до Інструкції з організації інкасації коштів та перевезення валютних цінностей у банківських

установах в Україні, затвердженої постановою Правління Національного банку України від 14.02.2007 р., № 45 [9], валютними цінностями є банківські метали (золото, срібло, платина, метали платинової групи та ін.), валюта України, іноземна валюта, платіжні документи та інші цінні папери (акції, облігації, купони до них, бони, векселі (тратти), боргові розписки, акредитиви, чеки, банківські накази, депозитні сертифікати, ощадні книжки, інші банківські та фінансові документи тощо), золото та інші дорогоцінні метали у вигляді зливків, пластин, дорогоцінне каміння, інші коштовності.

Сума неоподаткованого мінімуму доходів громадян встановлена в п. 5 підрозд. 1 розд. 20 Податкового кодексу України [10], згідно з яким вона дорівнює 17 грн. Отже, дарування вищезазначених валютних цінностей на суму, що перевищує суму 850 грн., здійснюється у письмовій формі з нотаріальним посвідченням. На практиці дарування грошей або дорогоцінних металів та каміння не супроводжується письмовим оформленням. У першу чергу це стосується договорів дарування між фізичними особами. Формально зазначені договори є нікчемними, якщо сума грошей або вартість коштовностей

перевищує 850 грн. Письмова форма і подальше нотаріальне посвідчення надають такому договору юридичної сили та забезпечують виконання податкових зобов'язань обдаровуваного. Разом із тим не всі дарувальники усвідомлюють, що предметом дарування є валютні цінності, розпорядження якими потребує спеціального оформлення. Так, особа, яка на знак особистих відносин дарує іншій особі діаманти, мабуть, не буде вимагати нотаріального посвідчення цього правочину, так само, як і особа, яка приймає такий дарунок, навряд чи сприймає його як валютну цінність, що коштує більш ніж 850 грн.

Участь нотаріуса у посвідченні договорів дарування валютних цінностей на суму, яка перевищує п'ятдесятикратний розмір неоподаткованого мінімуму доходів громадян, перш за все спрямована на захист публічного інтересу. Такого висновку можна дійти, виходячи з аналізу ч. 4 та ч. 5 ст. 719 ЦК України. Як зазначалось, відповідно до ч. 4 вказаної статті договір дарування рухомих речей, що мають особливу цінність, може вчинятися усно. До рухомих речей, які мають особливу цінність, можна віднести всі предмети, що визнаються валютними цінностями. Але щодо останніх законодавство

передбачило складну письмову форму. Напевно, це пов'язано з намаганням держави не допустити ухилення від сплати податків з боку обдаровуваного, який отримав значний прибуток від договору дарування. Така ситуація не є виправданою. Навряд чи можна вважати вдалим передбачення в ЦК України норм, що завуальовано виконують фіскальні функції.

Виходячи з вищевикладеного, можна дійти висновку про те, що в ЦК України достатньо послідовно та виважено врегульовано більшість питань, пов'язаних з формою договору дарування. Стаття 719 ЦК України передбачає як усну, так і письмову (в деяких випадках з нотаріальним посвідченням)

форми для різних видів договору дарування. Було з'ясовано, що форма визначається залежно від предмета договору дарування або його змісту.

Аналіз чинного законодавства дає змогу виявити певні недоліки, що стосуються оформлення договорів дарування нерухомості та договорів дарування валютних цінностей на суму, яка перевищує п'ятдесятикратний розмір неоподаткованого мінімуму доходів громадян. Подальше дослідження та вирішення зазначених проблем, а також визначення впливу форми договору дарування на момент його укладення, можуть бути предметами майбутніх наукових пошуків у межах запропонованої тематики.

Список літератури: 1. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV з наст. змінами та допов. / Офіційний сайт Верхов. Ради України. Законодавство України. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>. 2. Комментарий к Гражданскому кодексу Российской Федерации. Ч. II (постатейный). – М. : ТК Велби, Проспект, 2003. – 848 с. 3. *Шершеневич Г. Ф.* Курс гражданского права : учебник / Г. Ф. Шершеневич. – Тула : Автограф, 2001. – 719 с. 4. Гражданское уложение. Проект Высочайше учрежденной Редакционной Комиссии по составлению Гражданского Уложения. – СПб. : Гос. тип., 1899. – Кн. 5 : Обязательства. – Т. 1. – Ст. 1-276 с объяснениями. – 615 с. 5. Германское право. – Ч. I: Гражданское уложение : пер. с нем. – М. : Междунар. центр финан.-эконом. развития, 1996. – 552 с. – (Современное зарубежное и международное частное право). 6. Про електронний цифровий підпис : Закон України від 22.05.2003 р. № 852-IV з наст. змінами та допов. / Офіційний сайт Верхов. Ради України. Законодавство України. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>. 7. Про нотаріат в Україні : Закон України від 02.09.1993 р. № 3425-XII з наст. змінами та допов. // Там само. 8. Порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України : затв. наказом М-ва юстиції України від 22.02.2012 р., № 296/5 з наст. змінами // Там само. 9. Інструкція з організації інкасації коштів та перевезення валютних цінностей у банківських установах в Україні : затв. постановою Правління Нац. банку України від 14.02.2007 р. № 45 / Офіц. вісн. України. – 2007. – № 17. – Ст. 668. 10. Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755-VI з наст. змінами та допов. / Офіційний сайт Верховної ради України. Законодавство України. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>.

К ВОПРОСУ О ФОРМЕ ДОГОВОРА ДАРЕНИЯ

Исаев А. Н.

В статье исследуются правовые нормы определяющие форму договора дарения. Проанализированы отдельные виды форм договора дарения и те юридические признаки, которые их обуславливают. Сделан вывод о специфике отношений дарения, требующих дифференцированного подхода при решении вопроса об их оформлении.

Ключевые слова: устная и письменная формы договора дарения, нотариальное удостоверение договора дарения.

THE FORM OF DONATION CONTRACT

Isaev A. N.

The article dedicated to analysis of the legal propositions that determine the form of donation contract. Some of the kinds of forms of donation contract were considered, as well as legal attributes that cause them. It is concluded that the specific relationship of donation, requiring differentiated approach in deciding the issue of their formalization.

Key words: verbal and written form of donation contract, notarization of donation contract.

Надійшла до редакції 04.02.2013 р.

УДК 347.12(477)

В. В. Надьон,
канд. юрид. наук, доцент
Національний університет
«Юридична академія України
імені Ярослава Мудрого»,
м. Харків

АНАЛІЗ ПОДІЛУ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВОВІДНОСИН НА АБСОЛЮТНІ ТА ВІДНОСНІ

У статті аналізується поділ цивільних правовідносин на абсолютні та відносні. Розглянуто особливості цих правовідносин та їх спільні й відмінні риси, зроблено висновки щодо їх характеристики.

Ключові слова: правовідносини, абсолютність, відносність, суб'єктний склад, суб'єктивні права, суб'єктивні обов'язки.

Поділ правовідносин на абсолютні та відносні традиційно вважається однією з основних класифікацій у теорії права [9, с. 278].

У цивілістиці значну увагу приділено питанню поділу правовідносин на абсолютні та відносні. Найбільш глибоке наукове обґрунтування з даної проблематики знайшло відображення в

роботі В. К. Райхер [10]. З даної проблеми в юридичній науці є як прихильники [Див.: 5, с. 102; 12, с. 158, 159; 13, с. 104, 105], так і супротивники [2, с. 113; 11, с. 111, 113, 269, 270] поділу правовідносин на абсолютні та відносні. Аргументи супротивників абсолютних правовідносин науково неспроможні. Їх основний аргумент зводиться до